

18. Советский Энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М.Прохоров]. – Изд.4-е – М.: Сов. Энциклопедия, 1987. 1600с., ил.

Е.М.Міхайл,
аспірант,
Криворізький ДПУ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОГНОСТИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглядається питання щодо теоретичних засад, яких ґрунтується формування прогностичних умінь студентів.

В статье рассматривается вопрос о теоретических основах, которых базируется формирование прогностических умений студентов.

The article deals with the theoretical principles of forming of future teachers' prognostic skills

Проблема вищої школи полягає в подальшому пошуку засобів, способів, шляхів професійного становлення майбутніх фахівців. Важливо досягти переходу від предметного особистісно-орієнтованого навчання з тим, щоб вузівські дисципліни були не тільки джерелами знань, але й перетворилися на засоби розвитку професійного “Я” майбутнього педагога. Завдання полягає в зміні парадигми вищої освіти, коли “не людину вчать”, а “люди вчиться”, що припускає створення школи людяної, особистісно-орієнтованої школи професійного саморозвитку творчої особи. На думку Л.В.Кондрашової, “проблема вищої педагогічної школи полягає в тому, щоб вложити в її методіку і технологію діяльнісний початок, гармонізувати знання й особисті якості студентів, створити умови для їхніх активних дій в ситуації вільного вибору шляху, способу вирішення завдань, прогнозування результатів і розвитку у здатності нести відповідальність за прийняття рішень” [2, с.65-66].

Основними ознаками якісної освіти є здатність особистості майбутнього фахівця прогнозувати цілі й результати власної діяльності, професійно грамотно діяти в практичних ситуаціях, добиватися вирішення прогнозованих результатів. Здатність прогнозування як одна з характеристик професіоналізму сучасного педагога не стала предметом спеціального дослідження вітчизняної педагогіки. Хоча прогноз і прогностична діяльність цікавила багатьох дослідників.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє дійти висновку, що проблема розвитку прогностичних здібностей

нова. Вона стала предметом цілеспрямованого вивчення в другій половині ХХ ст. Термін "прогнозування" поширився в науковій літературі в кінці 60-х років у зв'язку з тим, що набули розвитку спеціальні дослідження з теорії розробки прогнозу. З самого початку вважаємо за необхідне зазначити, що в психології був прийнятий термін "антиципація". І дослідження цього феномена велося як в теоретичному, фундаментальному аспекті, так і в прикладному. Питання підготовки прогнозу, його реалізації та інтерпретації викладені в роботах А.В.Брушлінського, Й.Лінгарта, Б.Ф.Ломова, Л.А.Регуш, І.М.Фейгенберга.

Л.А.Регуш вважає "прогноз" категорією майбутнього, хоча зазначає, що пізнання майбутнього можливе лише за умови знань про минуле та сучасне, сьогоденне. Компонентами здатності до прогнозування вона називає: змістові, що включають спеціальні знання, які необхідні для складання прогнозу; операційні (пов'язані з мисленнєвими процесами, які є основою прогностичної діяльності) та певні особистісні утворення, які включають рівень розвитку самосвідомості та емоційно-мотиваційної сфери особистості. Дійсно, щоб успішно здійснювати прогнозування, вчителю-практику необхідні фахові знання і розвинуті уміння їх застосовувати.

Прогнозування – це спеціальне дослідження, предметом якого виступають перспективи, можливі стани того або іншого явища в майбутньому. Здійснення прогнозу успішності педагогічної діяльності виходить із діалектичної детермінованості майбутнього, з того, що "необхідність пробиває собі дорогу через випадки, що до явищ майбутнього потрібний імовірнісний підхід з урахуванням широкого набору можливих варіантів" [4, с.9].

Необхідність прогнозованих оцінок імовірного результату є однією з важливих умов ефективності функціонування будь-якої системи.

Ефективність прогнозування залежить від цілого ряду умов: від його цілеспрямованого й систематичного характеру, від знання теоретичних основ прогнозованого питання, від уміння використати прогноз, організувати свою діяльність, від уміння співвіднести прогноз і реальність, зробити правильні висновки, побачити й зрозуміти причини помилок у прогнозуванні.

Педагогічна діяльність як об'єкт прогнозування являє собою складне явище, зумовлене впливом чисельних зовнішніх і внутрішніх факторів. У зв'язку із цим очевидна необхідність її системного представлення й вивчення.

Прогнозування результату педагогічної діяльності, на наш погляд, можливе у двох основних напрямках: через рівень сформованості професійно важливих якостей у найбільш динамічних підструктурах особистості педагога; через рівень реалізації педагогом окремих компонентів його професійної діяльності.

Концепція розвитку як процесу саморуку, заснованого на єдності й боротьбі протилежностей, є провідною також і відносно розвитку здібностей. Об'єктивна логіка діяльності характеризується цілеспрямованістю, послідовністю дій, спрямованих на кінцевий результат. Саме цим визначається вимога самої діяльності до діючого суб'єкта: передбачати ще до початку процесу діяльності результат (за К.Марксом). Можливості людини не завжди задовольняють цій вимозі. Тому в ході діяльності виникає протиріччя між необхідністю й можливістю людини передбачати. Ця протиріччя є одним із джерел розвитку здатності до прогнозування.

Діяльність, припускаючи постійний прояв у ній прогностичної здатності, приводить до формування відповідної потреби. Л.І.Анциферова називає її як потребу "екзальтувати себе майбутнє", потребу „виходити за свої межі". Вона зазначає, що людина ставить перед собою все віддаленіші завдання, які складають смисл життя особистості: "Подібні завдання, що нерідко виходять за межі життя людини, – найважливіша детермінанта життєвого шляху особистості і його тимчасової організації" [1, с.17-18].

Прогностична діяльність виступає найважливішою складовою роботи вчителя. Вчитель, щоб не зникати до шаблону, щоб з більшою відвагою й відповідальністю шукати кращих методів вирішення професійних завдань, повинен володіти розвинутою здатністю до прогнозування своїх дій та запланованих результатів. Сьогодні школа чекає на вчителя, який творчо думає, педагог-дослідника. В.О.Сухомлинський вважав, що активно діючий учитель активно впливає на педагогічні явища, сам їх створює. А в цьому полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення. Ми вважаємо, що професійну позицію вчителя повинні відрізняти такі характеристики: творчий підхід до справ, науковий пошук, вміння прогнозувати й передбачати результати своєї педагогічної діяльності.

Як доводять спостереження за студентами впродовж педагогічної практики, теоретичні знання, які вони отримують впродовж навчальних занять, не завжди адекватно реалізуються в практичній діяльності, і студенти-практиканти мають цілу низку

труднощів при виконанні професійних обов'язків як вчителів-предметників, так і в ролі класних керівників. Однією з найпоширеніших помилок, які допускають студенти впродовж роботи в школі, це невміння передбачати результати своєї навчальної і виховної діяльності, що заважає досягнути потрібних результатів у роботі з учнями. З точки зору багатьох науковців, здатність і уміння передбачити хід і результати своєї діяльності є одним з найважливіших компонентів професіоналізму вчителя.

Мета статті полягає в тому, щоб обґрунтувати теоретичні основи формування прогностичних умінь майбутніх педагогів.

Прогностична діяльність важлива складова педагогічної діяльності, результативність якої визначається ступенем сформованості прогностичних умінь та системи знань студентів про прогнозування. Ми розглядаємо прогнозування як уміння (мисленнєве) будувати припущення про майбутній результат навчальної діяльності, що здійснюється на основі набутих знань і оцінки своїх можливостей.

Б.М.Богоявленський, Н.А.Менчинська у своїх роботах виділяють поряд з уміннями, що носять особистісний характер, уміння більш загального плану, що знаходять своє застосування в різних ситуаціях, які змінюються і які дозволяють вирішувати широке коло завдань, підкреслюють, що характерною рисою розвиваючого навчання є нагромадження не тільки фонду знань, але й розумових операцій, прийомів, добре "відпрацьованих" і міцно закріплених. Такі операції й прийоми можна віднести до інтелектуальних умінь, наприклад: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, умовивід. Прогностичні уміння є складним особистісним утворенням, що забезпечує успішність прогнозування у професійній роботі вчителя. Ряд авторів виділяють інтелектуальні вміння як основу пізнавальної активності й самостійності. Багато дослідників указують на важливість таких умінь, як спостерігати, аналізувати, розуміти головне, робити висновки, критично ставитися до виконуваної діяльності, вирішувати самостійно, переносити знання в нові умови й ін. За даними досліджень багатьох психологів доведено, що на кожному віковому етапі й у різних видах діяльності вміння вчитися самостійно розвивається не однаково.

Перш ніж сформувані вміння прогнозувати треба розвинути в студентів уміння вчитися самостійно й покласти це в основу прогнозування.

Самостійність слід розуміти як самоактивність, у якій раніше досягнуті особистістю рівні її розвитку стають основою для оволодіння більш високими рівнями. Істотними виявляються внутрішні джерела розвитку особистості: бажання вчитися, позитивне відношення до навчання, знання.

У нашому дослідженні самостійність розглядається як складна властивість особистості і ми обмежуємося аналізом розумової діяльності як одного з можливих і важливих моментів прояву самостійності особистості.

Багато дослідників у поняття "розумова самостійність" включають володіння загальними вміннями й навичками, пізнання об'єктивної дійсності й творче їхнє застосування у звичній і новій обстановці.

Не менш важливим в прогностичній діяльності є вміння прогнозувати мету, завдання, сукупність практичних дій для досягнення очікуваного результату. Діяльність вчителя складається з дій і операцій, які не є випадковими, безсистемними. Вони, як правило, цілеспрямовані й покликані вирішувати конкретні завдання. Тому їх результативність багато в чому визначається тим, наскільки людина уміє спрогнозувати весь процес дій від постановки мети до отримання проектованого професійного результату.

Прогнозування як ідеальне продумування і практичне втілення того, що повинно бути – є сплав конкретних дій, розумових операцій, показниками ефективності яких виступають прогностичні вміння.

Процес педагогічного прогнозування припускає аналіз педагогічної діяльності (виокремлення істотних елементів майбутньої педагогічної роботи, фіксація труднощів в майбутній діяльності, конкретизація мети і її завдань, способів здійснення очікуваних результатів; вербалізацію професійних проблем співвіднесення власних педагогічних засобів, методів і прийомів поточними педагогічними завданнями та тими, що прогножуються); об'єктивізацію критеріїв ефективності майбутньої роботи. Поєднання і структура вище названих компонентів утворюють педагогічну ситуацію, моделювання образу діяльності, результативність реалізації якого в практичній обстановці вимагає сформованості у майбутніх педагогів прогностичних умінь.

Розумова діяльність, самостійність і її творчий характер зумовлюється складною структурою прогностичних умінь, серед яких виділяють:

1. Операційні вміння, засновані на розумових операціях. Вони пов'язані із природними задатками людини й формуються в соціальному досвіді особистості.
2. Орієнтаційні – пов'язані з орієнтовною діяльністю людини в потоці одержуваної наукової інформації. У групу вмінь, що склали орієнтаційний рівень, увійшли: уміння бачити проблему, уміння охоплювати проблему цілком, формулювати основне своїми словами.
3. Активаційні – що припускають цілеспрямовану активну розумову діяльність, активне відношення до знань. У групу вмінь що склали активаційний рівень, увійшли: уміння ставити питання, уміння знаходити в невідомому елементи відомого.
4. Регуляційні – спрямовані на регуляцію розумової діяльності в процесі оволодіння знаннями. У групу вмінь, що склали саморегуляційний рівень, увійшли: уміння робити оцінні дії, уміння передбачати результат діяльності, критично ставитися до змісту матеріалу й до виконуваної розумової діяльності.
5. Мотиваційні – оволодіння умінням “хотіти”, найбільш тісно пов'язаним з особистісними особливостями, що виражають пізнавальні спонукання. Під умінням хотіти ми розуміємо здатність людини організувати себе як суб'єкта пізнання і направити інтелектуальні функції, почуття, волю на придбання нових знань, тобто на вдосконалення себе як суб'єкта діяльності. Безсумнівно, що уміння хотіти у порівнянні з іншими групами вмінь являє собою особистісно значиме явище, що пов'язане з мисленням. Уміння хотіти, яке проявляється у розумовій самостійності, зв'язує зовнішнє (підсвідому інформацію) і внутрішнє (запит необхідної інформації), іншими словами, установлюється зв'язок між процесуальними сторонами мислення і його особистісними якостями.

Перераховані вміння являють собою складні утворення, що припускають одночасне оволодіння багатьма мисленевими операціями, розумовими діями, вони торкаються різних сторін особистості й інтегруються у вигляді п'яти зазначених блоків: операційний, орієнтаційний, саморегуляційний, активаційний, мотиваційний. Виділені блоки вмінь дозволяють коригувати навчальну діяльність студента відповідно до прогнозування.

Формування прогностичних умінь відбувається в діяльності, в процесі моделювання ситуацій, які передбачають не тільки зовнішні умови, але і сам суб'єкт, що діє. Потрапляючи в

змодельовану ситуацію, студент повинен визначитися в ній, провести аналіз майбутніх дій. На основі результатів аналізу формується завдання, яке повинне бути особистісно значущим і витікати з логіки власної активності. Прогнозування в даній ситуації – це об'єкт мисленнєвої діяльності, що вимагає перетворення початкової ситуації, виявлення відносин між відомим і невідомим, окремими елементами, закономірностями і зв'язками. Важливо використовувати різні види діяльності, способи і форми, в процесі яких відпрацьовуються і закріплюються прогностичні уміння.

Процес формування прогностичних вмінь включає великий потенціал активності студента – від індивідуального сприйняття до соціальної активності. Засвоєння прогностичних знань і прогностичних дій здійснюється у ході професійних ситуацій, які моделюються, що забезпечує умови для формування прогностичних вмінь студентів, трансформації академічної процедури засвоєння прогностичних знань в професійно-прогностичні дії майбутніх педагогів.

Отже, при наявності у викладача завдання сформування прогностичних вмінь студентів, він повинен орієнтуватися на оволодіння ними операційними вміннями, пов'язаними з мисленнєвими процесами, інтелектуально-особистісними вміннями, що є узагальненими й інтеграційними, особистісно трансформованими й спрямованими на вирішення нестандартних завдань, типових для профілю факультету, на якому здійснюється професійна підготовка студента до майбутньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Анцыферова Л.И. К психологии личности как развивающей системы / Анцыферова Л.И. // Психология формирования развития личности. – 1981. С. 17-18.
2. Кондрашова Л.В. Высшая педагогическая школа и Болонский процесс: реалии и перспективы / Лидия Валентиновна Кондрашова. – Кривой Рог, 2007. – 474 с.
3. Проблема развития познавательных способностей / Под ред. А.И.Раева. – Л., 1983.
4. Рабочая книга по прогнозированию / Ред. И.В.Бестужев-Лада и др. – М., 1982.
5. Регуш Л.А. Развитие способностей прогнозирования познавательной деятельности / Регуш Л.А. – Л., 1983.